

Państwowa Inspekcja Pracy
Główny Inspektorat Pracy

**WARUNKI PRACY W ROLNICTWIE,
W SZCZEGÓLNOŚCI W ZAKRESIE
BEZPIECZEŃSTWA PRACY**

Materiał na posiedzenie
Rady Ochrony Pracy
w dniu 18 lutego 2004 r.

Warszawa – luty 2004 r.

Spis treści

Wprowadzenie	3
1. Wypadki przy pracy	3
2. Choroby zawodowe	6
3. Warunki bezpieczeństwa pracy w zakładach rolnych w świetle wyników kontroli inspekcji pracy	7
4. Warunki bezpieczeństwa pracy w rolnictwie indywidualnym	11
5. Prewencja w rolnictwie	13
6. Podsumowanie i wnioski	16

Wprowadzenie

Warunki bezpieczeństwa pracy w rolnictwie determinowane są różnorodnymi elementami, wynikającymi z dużego zakresu wykonywanych czynności, sezonowości, niesprzyjających czynników pogodowo-klimatycznych oraz z częstego konfliktu między ukształtowanymi przez dziesięciolecia nawykami i metodami pracy a dokonującym się postępowaniem technicznym. Ów postęp, obok oczywistych pozytywów, ma niekiedy następstwa ujemne, bowiem kwalifikacje i nawyki u wielu rolników i pracowników rolnych nie zawsze idą w parze z rozwojem mechanizacji, chemizacji i nowoczesnej agrotechniki.

Najłatwiej dostępnymi i stosunkowo obiektywnymi wyznacznikami stanu bhp są statystyki dotyczące wypadków przy pracy i zapadalności na choroby zawodowe. Z pewnymi zastrzeżeniami (ze względu na mało precyzyjną statystykę zarówno w odniesieniu do wielkości zatrudnienia w poszczególnych sektorach rolnictwa, jak i liczby wypadków przy pracy i chorób zawodowych) dotyczy to również rolnictwa.

1. Wypadki przy pracy

Kształtowanie się wypadków przy pracy w rolnictwie w ostatnich latach na tle liczb wypadków w całej gospodarce narodowej przedstawia poniższe zestawienie.

Tabela 1

Wypadki przy pracy w latach 2000 – 2002

Wyszczególnienie	Lata						Uwagi
	2000		2001		2002		
	liczba wyp. ogółem	w tym śmiert.	liczba wyp. ogółem	w tym śmiert.	liczba wyp. ogółem	w tym śmiert.	
1	2	3	4	5	6	7	8
Gospodarka narodowa (bez rolnictwa indywidualnego)	94909 <i>8,37¹⁾</i>	594 <i>0,052</i>	85275 <i>7,84</i>	548 <i>0,51</i>	80494 <i>7,57</i>	516 <i>0,049</i>	wg GUS
w tym: podsekcja A01.Rolnictwo i łowiectwo	1570 <i>13,02</i>	7 <i>0,058</i>	1407 <i>12,52</i>	12 <i>0,407</i>	1345 <i>12,98</i>	10 <i>0,096</i>	
w tym: Agencja Nieruchomości Rolnych	485 <i>b.d</i>	2 <i>b.d</i>	368 <i>b.d</i>	1 <i>b.d</i>	278 <i>b.d</i>	2 <i>b.d</i>	wg AWRSP
Rolnictwo indywidualne	30943 <i>21,4</i>	216 <i>0,15</i>	29842 <i>20,1</i>	220 <i>0,15</i>	30720 <i>19,9</i>	209 <i>0,14</i>	wg KRUS

¹⁾ kursywą pod liczbami wypadków przy pracy podano wielkości wskaźników częstotliwości wypadków (liczba wypadków na 1000 pracujących)

Należy podkreślić - za statystykami Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego – że populacja rolników indywidualnych ubezpieczonych w KRUS, stanowiąca około 13% ogólnej liczby pracujących w Polsce, generuje aż 28% ogólnej liczby wypadków i 35% wypadków śmiertelnych. Należy przy tym pamiętać, że dane KRUS dotyczące wypadków przy pracy rolniczej obejmują jedynie ok. 1,6 mln. rolników ubezpieczonych w Kasie i tylko te wypadki, które spowodowały trwałe i długotrwałe uszczerbek na zdrowiu, skutkujący wypłatą z tytułu wypadków.

Gdyby przyjąć system ewidencjonowania wypadków przy pracy pracowników, gdzie rejestracji podlegały wypadki powodujące nawet jeden dzień niezdolności do pracy i uwzględnić wypadki, które zdarzają się w pozostałej 60% grupie rolników nieubezpieczonych w KRUS, to liczby wypadków w rolnictwie byłyby wielokrotnie wyższe.

W 2003 r. inspektorzy pracy przeprowadzili analizę wypadków przy pracy zarejestrowanych w latach 2000 – 2002 w kontrolowanych zakładach rolnych. Analizowano 400 wypadków, w tym 3 wypadki śmiertelne, 3 powodujące ciężkie obrażenia ciała oraz 2 wypadki zbiorowe.

Powtarzającymi się **wydarzeniami powodującymi wypadki** były:

- upadek, potknięcie się lub poślizgnięcie człowieka na płaszczyźnie – 87 wypadków, tj. 21,8% ogółu zaistniałych,
- uderzenie, pochwycenie, przygniecenie człowieka przez maszyny, ich części, urządzenia, narzędzia, środki transportu – 43 wypadki (10,8%),
- upadek z wysokości – 31 wypadków (7,8%),
- uderzenie człowieka przez nieruchome czynniki materialne – 26 wypadków (6,5%),
- uderzenie, przygniecenie człowieka przez spadający, wysypujący lub wylewający się czynnik materialny – 20 wypadków (5%),
- inne rodzaje wydarzeń w tym wypadki drogowe oraz zaatakowanie przez zwierzęta – 93 wypadki (23,3%).

Stwierdzone **przyczyny** analizowanych **wypadków** to:

- zaskoczenie niespodziewanym zdarzeniem – w 125 wypadkach (31,3%),
- niedostateczna koncentracja uwagi na wykonywanej czynności – w 106 wypadkach (26,5%),
- zlekceważenie zagrożenia (brawura, ryzykanctwo) przez poszkodowanego – w 47 wypadkach (11,8%),
- tolerowanie przez nadzór odstępstw od zasad bezpiecznej pracy – w 36 wypadkach (9,0%),
- nieodpowiednie przejścia i dojścia – w 11 wypadkach (2,8%),
- brak lub niewłaściwe środki ochrony zbiorowej – w 10 wypadkach (2,5%)
- niewłaściwie prowadzone remonty i naprawy czynnika materialnego – w 9 wypadkach (2,3%).

Zwracają uwagę bardzo wysokie **wskaźniki częstotliwości i ciężkości wypadków**, a zwłaszcza ich wzrost w analizowanym okresie 2000-2002:

- w 2000 r. – 122 wypadki, wskaźnik częstotliwości – 30,2, wskaźnik ciężkości – 40,9,
- w 2001 r. – 130 wypadków, wskaźnik częstotliwości – 30,2, wskaźnik ciężkości – 44,3,
- w 2002 r. – 148 wypadków, wskaźnik częstotliwości – 34,7, wskaźnik ciężkości – 47,6.

Odnosząc wskaźnik częstotliwości w kontrolowanych zakładach rolnych do tego wskaźnika w całej gospodarce oraz do przeciętnego w podsekcji *A 01. Rolnictwo i łowiectwo* można zauważyć, że wskaźnik częstotliwości w analizowanych zakładach rolnych był w roku 2002 aż 4,5 razy większy niż przeciętny w całej gospodarce narodowej i 2,7 razy większy niż przeciętny w zakładach podsekcji *A 01. Rolnictwo i łowiectwo*.

Należy zauważyć, że dane statystyczne dotyczące publicznego sektora rolnictwa podawane są łącznie z łowiectwem. Wynika to z przyjętego w kraju systemu Polskiej Klasyfikacji Działalności. Można założyć, że dane te dotyczą głównie rolnictwa (zatrudnienie w łowiectwie to tylko ok.0,5 tys. zatrudnionych).

Charakterystyczne przykłady wypadków śmiertelnych:

- 1) Polska Hodowla i Obrót Zwierzętami Sp. z o.o. w Szymankowie – wciągnięcie pracownika przez prasę wysokiego zgniotu FORSCHRITT-MENGELE podczas usuwania usterki w sierpniu 2000 r. Przyczyny wypadku: nieodłączenie na czas naprawy napędu prasy od wałka przegubowo-teleskopowego ciągnika, wykonywanie pracy po spożyciu alkoholu (0,7 promila alk. we krwi), nieprzestrzeganie przepisów o czasie pracy (do zdarzenia doszło w niedzielę, a ofiara wypadku w okresie od stycznia do sierpnia przepracowała 316 godzin nadliczbowych).
- 2) Fundacja Polska Farma Ekologiczna „ECOFARM” w Małkowie – wciągnięcie pracownika do komory zwijania prasy zwijającej podczas usuwania usterki we wrześniu 2001 r. Przyczyny wypadku: niewyłączenie na czas usuwania usterki napędu prasy od wałka przegubowo-teleskopowego ciągnika, zlekceważenie zagrożenia.

Przykładem powtarzalności zdarzeń wypadkowych są wypadki zaistniałe w Gospodarstwie Rolno-Spożywczym w Górkach. W okresie 2000-2003 w zakładzie tym doszło do 4 wypadków przy pracy, z czego 3 związane były z upadkiem z wysokości:

- w 2000 r. pracownik spadł z wysokości 4 m podczas naprawy dachu, doznając złamania kości pięty i kości biodra (248 dni niezdolności do pracy),
- w 2000 r. pracownik spadł z wysokości 1,5 m podczas prac murarskich, doznając stłuczenia podudzia (27 dni niezdolności do pracy),
- w 2003 r. pracownik spadł z wysokości 2,4 m podczas próby wejścia na poddasze użytkowe bez zastosowania drabiny, doznając urazu głowy i mięśni szyi (165 dni niezdolności do pracy).

2. Choroby zawodowe

W latach 2000-2002 sytuacja w zakresie zapadalności na choroby zawodowe przedstawiała się niepomyślnie. Odwrotnie niż w innych sektorach gospodarki i całej gospodarce narodowej wskaźniki zapadalności na choroby zawodowe w rolnictwie wykazują tendencję rosnącą. Obrazuje to poniższe zestawienie.

Tabela 2

Zapadalność na choroby zawodowe w rolnictwie w latach 2000-2002

Rolnictwo i łowiectwo (wg GUS)				Rolnictwo indywidualne (wg KRUS)			
Wyszczególnienie	lata			Wyszczególnienie	lata		
	2000	2001	2002		2000	2001	2002
1	2	3	4	5	6	7	8
Ogółem - kraj	7339	6007	4915	x	x	x	x
w tym: A.01. Rolnictwo i łowiectwo	214	228	251	Ogółem rolnictwo indywidualne	142	113	135
z czego:				z czego:			
√ przewlekłe choroby oskrzeli i choroby płuc z odczynem zapalnym	74	80	87	√ astma oskrzelowa	33	44	48
√ choroby zakaźne	45	63	73	√ borelioza	21	31	34
√ choroby skóry	49	26	30	√ uczuleniowe zapalenie skóry	32	14	24
√ przewlekłe nieżytowe błon śluzowych nosa, gardła, krtani itp.	14	28	34	√ „płuco rolnika”	13	14	12
√ zawodowe uszkodzenie słuchu	20	22	17	√ kleszczowe zapalenie opon mózgowych i mózgu	7	3	7
Wskaźniki zapadalności na 100 tys. zatrudnionych							
Ogółem - kraj	78,36	63,20	53,63				
A.01 Rolnictwo i łowiectwo	135,00	158,18	186,40				

Obok wyraźnej tendencji wzrastającej, na uwagę zasługuje **wielkość wskaźnika zapadalności na choroby zawodowe**. O ile jeszcze w roku 2000 wskaźnik ten był prawie 2-krotnie (1,8 razy) wyższy niż wskaźnik zapadalności w kraju, to w 2002 r. wielkość tego wskaźnika w rolnictwie przekraczała aż 3,5-krotnie przeciętny wskaźnik w pozostałych sekcjach gospodarki. Ta wielkość sytuuje rolnictwo w czołówce sekcji i podsekcji o najwyższej zapadalności na choroby zawodowe, po leśnictwie (707,65), górnictwie węgla kamiennego (405,43) i produkcji metali (267,34).

Głównymi czynnikami powodującymi choroby zawodowe w rolnictwie są:

- pyły rolnicze przy pracach żniwno-omłotowych, w suszarniach zielonek i mieszalnicach pasz (pyły organiczne z zawartością krzemionki),
- pyły rolnicze w produkcji zwierzęcej zawierające drobnoustroje będące źródłem chorób zakaźnych i odzwierzęcych,
- ukąszenia przez kleszcze zakażone bakteriami *Borellia burgdorferi* powodujące boreliozę i odkleszczowe zapalenie mózgu i opon mózgowych,

- hałas i wibracja przy obsłudze ciągników i maszyn z napędem silnikowym,
- szkodliwe czynniki chemiczne (środki ochrony roślin, nawozy mineralne, środki naftopochodne),
- niekorzystne warunki klimatyczno-pogodowe.

Oddziaływanie tych czynników – zwykle kilku jednocześnie – pogłębia powszechne niestosowanie środków ochrony indywidualnej.

W sektorze rolnictwa indywidualnego, według danych KRUS, od 1997 r. obserwuje się pewną stabilizację orzekanych chorób zawodowych na poziomie około 140 chorób rocznie. Wyjątkiem jest rok 2001, kiedy zarejestrowano 113 chorób (vide tab. 2).

Stosunkowo niewielkie liczby chorób orzekanych w rolnictwie indywidualnym (w porównaniu do znacznie większych liczb rejestrowanych w publicznym sektorze rolnictwa o wielokrotnie mniejszej liczbie zatrudnionych) świadczą o niedostatkach profilaktycznej opieki lekarskiej w odniesieniu do rolnictwa indywidualnego.

3. Warunki bezpieczeństwa pracy w zakładach rolnych w świetle wyników kontroli inspekcji pracy

W roku 2003 - w ramach corocznie realizowanego tematu „Przestrzeganie przepisów bhp w gospodarstwach rolnych” - inspektorzy pracy skontrolowali 207 zakładów rolnych.

Celem kontroli była ocena warunków bezpieczeństwa pracy podczas sezonowych prac polowych oraz hodowlanych w zakładach rolnych i przestrzegania wybranych przepisów prawnej ochrony pracy, a także podjęcie działań zmierzających do wyeliminowania stwierdzonych nieprawidłowości.

Zatrudnienie w kontrolowanych jednostkach wynosiło ogółem 5993 pracowników, w tym 243 kobiet i 17 młodocianych. Struktura zakładów wg wielkości zatrudnienia kształtowała się następująco:

- zakłady do 20 zatrudnionych – 139, tj. 67,1% objętych kontrolą,
- zakłady od 20 do 100 zatrudnionych – 56 (27,1%),
- zakłady powyżej 100 zatrudnionych – 12 (5,8%).

Wśród kontrolowanych dominowały gospodarstwa sektora prywatnego – 180 zakładów, tj. 87% objętych kontrolą. Pozostałe 27 (13%) to gospodarstwa rolnicze sektora publicznego.

Struktura tematyczna przeprowadzonych kontroli kształtowała się jak niżej:

- 104 kontrole (50,2% zakładów) wykonywania wiosennych i jesiennych prac polowych,

- 66 kontroli (31,9% zakładów) wykonywania prac żniwnych,
- 113 kontroli (54,6% zakładów) prac związanych z hodowlą zwierząt,
- w 187 zakładach (90,3% objętych kontrolą) sprawdzono także przygotowanie pracowników do pracy oraz wybrane zagadnienia dotyczące czasu pracy, wynagrodzenia za pracę i innych świadczeń pieniężnych.

Kontrole prac polowych wiosennych i jesiennych z reguły łączono z kontrolą prac związanych z hodowlą zwierząt, o ile taką prowadzono w kontrolowanym zakładzie.

Nieprawidłowości stwierdzone w 2001 i 2003 roku, z podziałem na rodzaj i miejsce wykonywania określonych prac, przedstawia poniższe zestawienie (w 2002 r. gospodarstwa rolne kontrolowano w innym układzie przedmiotowym, co ogranicza możliwość porównania zagadnień).

Tabela 3

Porównanie nieprawidłowości stwierdzonych podczas kontroli przeprowadzonych w latach 2001 i 2003

Wyszczególnienie	Liczba badanych obiektów ²⁾		Liczba nieprawidłowości		Odsetek nieprawidłowości (%)	
	2001	2003	2001	2003	2001	2003
1	2	3	4	5	6	7
Prace polowe ogółem (bez żniwnych)	1631	1800	377	405	23,1	22,5
Prace żniwne	1268	1130	237	218	18,7	19,3
Prace hodowlane	3366	5266	609	1033	18,1	19,6
Przygotowanie do pracy i inne wybrane zagadnienia prawa pracy	28708	31966	2948	3392	10,3	10,6

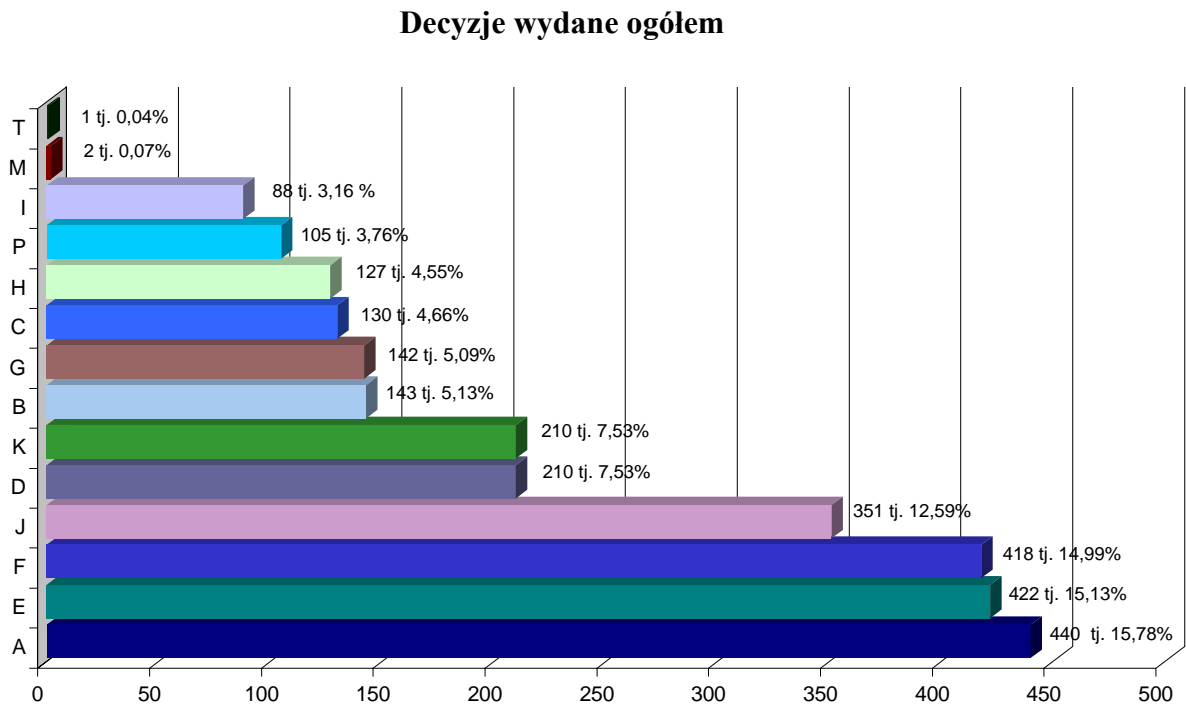
Z powyższego zestawienia wynika, że stan bezpieczeństwa i higieny pracy przy pracach polowych, w tym żniwnych nie uległ zasadniczej poprawie i kształtuje się na podobnym poziomie, jak w 2001 roku (przy innych pracach polowych (bez żniwnych) odsetek nieprawidłowości zmniejszył się o 0,6%, a przy pracach żniwnych zwiększył się o 0,6%). Przy pracach hodowlanych natomiast stan bhp pogorszył się w stosunku do 2001 roku, o czym świadczy wzrost nieprawidłowości o 1,5 %. Odsetek nieprawidłowości przy ocenie przygotowania do pracy i innych zagadnień prawnej ochrony pracy kształtuje się na podobnym poziomie, jak w roku 2001, tj. uległ nieznacznemu (o 0,3%) zwiększeniu.

²⁾ pod pojęciem „obiekty” należy rozumieć stanowiska i pomieszczenia pracy, maszyny, urządzenia i instalacje, pracowników itp. – stosownie do analizowanej sytuacji.

Strukturę nieprawidłowości w poszczególnych grupach zagadnień bezpieczeństwa i higieny pracy oraz wybranych zagadnień prawnej ochrony pracy, mającą odzwierciedlenie w wydanych decyzjach, przedstawia wykres nr 1.

Wykres 1

A Obiekty i pomieszczenia pracy	G Transport
E Maszyny i urządzenia techniczne	C Wentylacja, ogrzewanie, oświetlenie
F Urządzenia i instalacje energetyczne	H Magazynowanie i składowanie
J Przygotowanie do pracy	P Wynagrodzenie za pracę i inne świadczenia
D Stanowiska i procesy pracy	I Czynniki szkodliwe, niebezpieczne i uciążliwe
K Inne zagadnienia bezpieczeństwa i higieny pracy	M Czas pracy
B Zaplecze i higieniczno-sanitarne i środki higieny osobistej	T Rozwiązanie z pracownikami stosunków pracy z przyczyn dotyczących zakładu

Najwięcej nieprawidłowości w obszarze bhp dotyczyło:

- obiektów i pomieszczeń pracy – 440 nieprawidłowości (15,78% ogólnie stwierdzonych),
- maszyn i urządzeń technicznych – 422 nieprawidłowości (15,13%),
- urządzeń i instalacji energetycznych – 418 nieprawidłowości (14,99%),
- przygotowania pracowników do pracy – 351 nieprawidłowości (12,59%),
- stanowisk i procesów pracy – 210 nieprawidłowości (7,53%),
- zaplecza higienicznosanitarne i środków higieny osobistej – 210 nieprawidłowości (7,53%).

Kontrole realizowane w roku 2002 w ramach tematu „Przestrzeganie przepisów bhp w gospodarstwach rolnych” prowadzone były w 146 zakładach rolnych o profilu hodowla zwierząt

oraz w 66 gospodarstwach ogrodniczych i sadowniczych. Wyniki kontroli wskazały, że w gospodarstwach hodowlanych najwięcej nieprawidłowości dotyczyło skuteczności ochrony przed porażeniem prądem elektrycznym (40% kontrolowanych instalacji), zabezpieczeń zagłębień, zbiorników, studzienek (25% kontrolowanych), zabezpieczeń otworów technologicznych (17%) stanu technicznego: narzędzi i urządzeń do przygotowywania pasz (20%), do usuwania odchodów (17%), do udoju (17%).

W gospodarstwach ogrodniczych i sadowniczych najczęściej stwierdzano (3/4 kontrolowanych zakładów) niewłaściwe magazynowanie środków ochrony roślin, brak myjni sprzętu do prac ze środkami ochrony roślin (60% zakładów), niezabezpieczone zagłębienia, zbiorniki i kanały technologiczne (60%). W ponad 1/3 warsztatów podręcznych stwierdzono nieodpowiedni stan techniczny sprzętu warsztatowego. Zastrzeżenia inspektorów budził stan techniczny 29% skontrolowanych ciągników.

3.1. Przyczyny stwierdzonych nieprawidłowości

Przyczyny złego stanu bhp w gospodarstwach rolnych są praktycznie takie same od kilku lat. Podstawową przyczyną jest pogarszająca się systematycznie sytuacja ekonomiczna gospodarstw, co skutkuje niewielkimi możliwościami przeznaczania środków finansowych na eliminowanie zagrożeń i poprawę warunków pracy. Część pracodawców świadomie narusza przepisy bhp, bowiem uważają oni, że ewentualne konsekwencje karno-administracyjne są mniej dotkliwe niż koszty związane z doprowadzeniem warunków pracy do zadowalającego stanu. Dotyczy to w szczególności dzierżawców gospodarstw rolnych, którzy mając świadomość, że jest to okresowa dzierżawa, nie podejmują przedsięwzięć zapobiegających degradacji obiektów budowlanych i infrastruktury technicznej.

Inne przyczyny, mające wpływ na stwierdzone nieprawidłowości, które wskazywali inspektorzy pracy to:

- nieznanąomość przepisów regulujących sprawę bhp w zakładach rolnych i to zarówno przez pracowników, jak i pracodawców,
- niemożność zatrudnienia wyspecjalizowanego w prowadzeniu zagadnień prawa pracy pracownika lub zlecenia prowadzenia tych zagadnień wyspecjalizowanej firmie z powodu słabej kondycji ekonomicznej znacznej części pracodawców,
- lekceważenie zagrożenia, w tym ryzykanctwo i brawura pracowników,
- świadome tolerowanie przez pracodawców odstępstw od obowiązujących zasad i przepisów bhp,
- pośpiech i świadome omijanie znanych pracownikom przepisów i zasad bhp, w szczególności w okresach spiętrzenia sezonowych prac polowych,

- niedoskonałości legislacyjne niektórych przepisów bhp przy pracach w rolnictwie, a w szczególności ich nieprecyzyjność i niedostosowanie do aktualnej sytuacji.

3.2. Zastosowane środki prawne

W celu wyeliminowania stwierdzonych zagrożeń oraz zapewnienia w gospodarstwach rolnych wymaganego przepisami prawa stanu praworządności, inspektorzy pracy zastosowali następujące środki prawne:

- wydano ogółem 2789 decyzji nakazowych, w tym 162 decyzji wstrzymania prac oraz 26 decyzji skierowania 54 pracowników do innych prac,
- skierowano do pracodawców 154 wystąpienia zawierające 828 wniosków,
- skierowano 17 wniosków do sądu o ukaranie ,
- ukarano 99 osób grzywną nałożoną w drodze mandatu karnego na kwotę 31200 zł,
- zastosowano 23 środki wychowawcze.

Szczegółowiej, o podjętych środkach prawnych informuje załącznik nr 2.

3.3. Uzyskane efekty

W trakcie przeprowadzonych w 2003 roku kontroli gospodarstw rolnych inspektorzy pracy sprawdzili wykonanie 1361 decyzji i 754 wniosków wydanych pracodawcom podczas kontroli przeprowadzonych w latach poprzednich. Ustalono, że w wyznaczonym terminie nie wykonano 59 decyzji, co stanowi 4,3% .

Na podstawie przeprowadzonych kontroli i rekontroli oraz informacji o realizacji decyzji i wniosków napływających od pracodawców należy uznać, iż (do dnia 30.11.2003 roku) podjęte działania przyczyniły się do poprawy bezpieczeństwa i higieny pracy oraz stanu praworządności w stosunkach pracy w 194 skontrolowanych zakładach (93,7%) dla grupy 3358 pracowników, co stanowi 56% ogółem zatrudnionych w tych zakładach. Według stanu na dzień 30.11.2003 r. doprowadzono bowiem do wykonania 2194 decyzji (78,7%) wydanych oraz do zrealizowania 571 poleceń i wniosków zawartych w wystąpieniach, co stanowi 69% ogółem skierowanych do pracodawców. Realizację wydanych środków prawnych należy więc uznać za zadowalającą tym bardziej że dla części decyzji nie upłynęły wyznaczone przez inspektorów pracy terminy wykonania.

4. Warunki bezpieczeństwa pracy w rolnictwie indywidualnym

Ocenę w tym zakresie oparto na wynikach wizytacji sezonowych prac polowych i gospodarstw rolników indywidualnych.

W roku 2003 w ramach działań lustracyjno-doradczych przeprowadzono 6026 wizytacji prac żniwnych, przy których pracowało 13,2 tys. rolników. W ramach tych wizytacji sprawdzono stan techniczny 12,9 tys. środków transportu rolnego (w tym 6,5 tys. ciągników rolniczych), 3,8 tys. kombajnów zbożowych i 6,3 tys. innych maszyn użytkowanych przy żniwach. Przeprowadzono również 640 wizytacji innych sezonowych prac polowych w okresie wiosennym i jesiennym podczas zbioru roślin okopowych.

Najczęściej ujawniane nieprawidłowości podczas wizytacji sezonowych prac polowych to:

- brak osłon przyrządu żniwnego, osłon bocznych układów napędowych, niesprawny osprzęt oraz instalacje oświetleniowe i sygnalizacyjne przy kombajnach zbożowych,
- zły stan ogumienia, niesprawność układów kierowniczych, zapłonowych, instalacji oświetleniowych i sygnalizacyjnych przy ciągnikach i przyczepach rolniczych,
- brak lub zniszczone osłony wałów przegubowo-teleskopowych, stosowanie elementów zastępczych w miejsce fabrycznych zabezpieczeń (sworzni, zawleczek, pierścieni zabezpieczających) przy agregatach ciągnik-maszyna (przyczepa) rolnicza,
- zdemontowane lub uszkodzone osłony i zabezpieczenia przy innych maszynach: kosiarkach listwowych i rotacyjnych, roztrząsaczach obornika, rozsiewaczach nawozów mineralnych itp.

Stwierdzono ponadto liczne przypadki nieprawidłowości będących potencjalnie źródłem poważnych zagrożeń wypadkowych. Chodzi tu w szczególności o niebezpieczny przewóz ludzi na przyczepach i wozach załadowanych zbożem, słomą czy sianem, na zaczepach i pomostach maszyn i ciągników (950 przypadków), usuwanie usterek przy niewyłączonym napędzie pras do słomy (230 przypadków), transport maszyn rolniczych po drogach publicznych w pozycji roboczej (900 przypadków).

W ocenie inspektorów pracy stan techniczny sprzętu rolniczego uległ poprawie w stosunku do obserwowanego w roku 2002. Na przykład usterki mające wpływ na bezpieczeństwo użytkowania ciągników rolniczych stwierdzono w odniesieniu do 49% skontrolowanych, gdy rok wcześniej dotyczyło to 59% użytkowanych ciągników. Odpowiednio niezadowolający stan techniczny dotyczył 49% skontrolowanych przyczep rolniczych (w roku 2002-55%), kombajnów zbożowych – 62% (w roku 2002 – 72%).

Systematycznie zmniejsza się udział dzieci przy pracach żniwnych, w tym ich zatrudnianie przy pracach niebezpiecznych i szkodliwych. Dotyczy to przede wszystkim kierowania ciągnikami i kombajnami, samodzielnej obsługi innych maszyn rolniczych, załadunku i rozładunku bel prasowanej słomy o znacznym ciężarze. W 2001 roku 20% pracujących przy pracach żniwnych stanowiły dzieci do lat 15, z czego ponad połowa wykonywała prace, których z uwagi na zagrożenie dla ich zdrowia i rozwoju nie powinna wykonywać. W roku 2003 udział dzieci przy pracach żniwnych nie przekraczał 16%, a wykonujących prace niebezpieczne i szkodliwe stanowił niecałe 28%.

Przeprowadzono również ponad 3129 wizytacji gospodarstw rolników indywidualnych, w tym 1860 wizytacji związanych z oceną gospodarstw w ramach ogólnopolskiego konkursu „*Bezpieczne gospodarstwo rolne*” (inicjatywa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, w którą zaangażowała się również PIP) oraz lokalnych edycji konkursu „*Piękna i bezpieczna zagroda*”. Z badaniem okoliczności i przyczyn wypadków przy pracy wiązało się 156 wizytacji, a 147 wizytacji dotyczyło gospodarstw rolnych przyjmujących praktykantów na praktyki. Lustracje gospodarstw indywidualnych ukazują, że obok lepiej wyposażonych i przygotowanych do bezpiecznej pracy, co najczęściej jest konsekwencją większej zamożności, wykształcenia, współpracy z ośrodkami doradztwa rolniczego, a także wcześniejszych wizytacji inspektora pracy, występują gospodarstwa zaniedbane. Najczęściej występujące nieprawidłowości to zły stan narzędzi ręcznych i innego sprzętu rolniczego, pilarki do drewna, najczęściej własnej konstrukcji, bez elementarnych urządzeń ochronnych, brak lub niewłaściwe zabezpieczenie otworów technologicznych, szamb, studzienek, zbiorników, zły stan instalacji elektrycznych i urządzeń energetycznych, niebezpieczne drabiny, liczne przykłady zagrożeń pożarowych.

5. Prewencja w rolnictwie

W wyniku ubiegłorocznych kontroli w odniesieniu do **publicznego sektora rolnictwa**, w ramach działań o charakterze prewencyjnym, skierowano liczne pisma informacyjno-prewencyjne m.in. do:

- powiatowych inspektorów nadzoru budowlanego w związku z występowaniem zagrożeń katastrofą budowlaną w kontrolowanych obiektach budowlanych, czy uchybieniami przy postępowaniu z odpadami niebezpiecznymi, konkretnie płytami azbestowo-cementowymi,
- oddziałów Urzędu Dozoru Technicznego w związku z eksploatacją urządzeń poddózorowych bez stosownych decyzji zezwalających na ich eksploatację
- państwowych powiatowych inspektorów sanitarnych w związku z nieprawidłowościami dotyczącymi pomieszczeń higienicznosanitarnych oraz badaniami czynników środowiska pracy,
- wojewódzkich centrów medycyny pracy w związku z wykonywaniem profilaktycznych badań lekarskich przez nieuprawnionych lekarzy.

Innym działaniem prewencyjnym były pisma profilaktyczne kierowane przez niektórych okręgowych inspektorów pracy do pracodawców rolnych oraz spotkania z pracodawcami w okresach poprzedzających żniwa, czyli prace charakteryzujące się zwiększoną wypadkowością.

Ponadto stale realizujemy działania prewencyjne w następujących obszarach:

- √ edukacji z zakresu bezpieczeństwa pracy i ochrony zdrowia rolników,
- √ promocji ochrony pracy,

√ doradztwa technicznego w sprawach bezpieczeństwa pracy w rolnictwie wykonywanego w największym zakresie w trakcie omówionych wcześniej działań lustracyjno-doradczych.

W roku 2003 Państwowa Inspekcja Pracy zorganizowała lub uczestniczyła w organizacji m.in.:

- 684 szkoleń z zakresu bhp, w których wzięło udział 16,6 tys. rolników,
- wykładów nt. bhp w 337 szkołach i zespołach szkół rolniczych dla 12,6 tys. uczniów tych szkół,
- prelekcji i pogadank na temat bezpiecznych zachowań w gospodarstwie rolnym w 829 wiejskich szkołach podstawowych i gimnazjalnych w których uczestniczyło 33,7 tys. uczniów.

Szczegółowiej o działaniach edukacyjnych w środowisku wiejskim w latach 2001-2003 informuje tabela 4

Tabela 4

Niektóre przedsięwzięcia edukacyjne

Liczba	Lata		
	2001	2002	2003
1	2	3	4
- szkoleń z bhp dla rolników	486	486	684
- uczestników tych szkoleń	14,4 tys.	13 tys.	16,6 tys.
- szkół rolniczych, w których prowadzono wykłady z bhp	309	346	337
- słuchaczy tych wykładów	10 tys.	10,7 tys.	12,6 tys.
- szkół wiejskich, w których prowadzono pogadanki nt. bezpiecznych zachowań w gospodarstwie	700	657	829
- uczniów - słuchaczy tych pogadank	23,1 tys	22,5 tys.	33,7 tys.

Należy wskazać, że od lat 1996-1999, kiedy to udawało się zorganizować 800 do 1000 szkoleń rocznie z łączną liczbą słuchaczy sięgającą 30 tys., obserwuje się powolny spadek zainteresowania rolników tymi szkoleniami. Przyczyn tego stanu należy upatrywać we wzroście apatii i frustracji rolników spowodowanych systematycznie pogarszającą się sytuacją ekonomiczną gospodarstw rolnych.

Sytuację odwrotną natomiast obserwuje się w odniesieniu do działań edukacyjnych w zakresie bhp i bezpieczeństwa dzieci w gospodarstwie wśród dzieci i młodzieży wiejskiej. Potwierdza to porównanie liczb szkół i uczniów uczestniczących w tych zajęciach. W roku 2003 na przykład miał miejsce 18% wzrost liczby wiejskich szkół w porównaniu do roku 2002 uczestniczących w tych przedsięwzięciach. O ile w roku 2002 udało się przeprowadzić 85 konkursów plastycznych dla 13 tys. dzieci wiejskich, to w 2003 r. te liczby wzrosły odpowiednio do 127 konkursów i 14,5 tys. dzieci uczestniczących w konkursach.

Od roku 2001 prowadzone są we współpracy ze Związkiem Harcerstwa Polskiego gawędy na temat bezpiecznych zachowań w gospodarstwie rolnym dla dzieci wiejskich uczestniczących

w Nieobozowej Akcji Letniej ZHP. W roku 2003 ogłoszono takie gawędy na 127 turnusach obozowych w obecności 14,5 tys. obozowiczów.

Spośród innych działań **promujących problematykę ochrony pracy** w środowisku wiejskim podkreślić należy, że w roku ubiegłym zorganizowano i współorganizowano 117 konkursów bhp dla rolników, 217 olimpiad i konkursów bhp dla młodzieży wiejskiej, których tematem było bezpieczeństwo w rolnictwie, przygotowano stoiska informacyjno-doradcze podczas 219 różnego rodzaju imprez rolniczych, jak wystawy i pokazy sprzętu rolniczego, „dni otwartych drzwi” w ośrodkach doradztwa rolniczego, dożynki itp.

Jako przykład udanego przedsięwzięcia promocyjnego można wskazać cykl imprez pod hasłem **„Bezpieczeństwo pracy w rolnictwie – Bezpieczne gospodarstwo rolne”** towarzyszący *X Jubileuszowej Wystawie Zwierząt Hodowlanych i Dniom z Doradztwem Rolniczym* w Wojewódzkim Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, woj. podlaskie w dniach 27-29 czerwca 2003 r.

Jest to kontynuacja podobnych akcji, które miały miejsce w roku 2001 w Ośrodku Doradztwa Rolniczego w Łosiu, a w roku 2002 w Regionalnym Centrum Doradztwa Rolniczego w Starym Polu k. Malborka.

Na imprezę promocyjną w Szepietowie złożyły się:

- wystawa o tematyce bhp w rolnictwie połączona z poradnictwem i kolportażem wydawnictw w tym przedmiocie i prezentowaniem filmów promujących zasady bhp w rolnictwie,
- minikonkursy pod hasłem „Jak pracować bezpiecznie w gospodarstwie rolnym” adresowane do dzieci, młodzieży rolniczej i rolników,
- konkurs „Piękna i bezpieczna zagroda”,
- seminarium pt. *„Dostosowywanie rozwiązań prawnych w zakresie ochrony pracy w rolnictwie do ustawodawstwa Unii Europejskiej”*.

Wydarzeniem o charakterze międzynarodowym było dziesiąte już Międzynarodowe Seminarium „Ergonomia i BHP w Rolnictwie” w październiku ub.r. w Instytucie Medycyny Wsi w Lublinie. Tradycyjnie już we współorganizacji seminarium uczestniczyła Państwowa Inspekcja Pracy. Ubiegłoroczne seminarium dotyczyło problemów osób niepełnosprawnych pracujących w rolnictwie w związku z obchodzonym Europejskim Rokiem Osób Niepełnosprawnych.

Zestawienie wybranych przedsięwzięć edukacyjnych i promujących problematykę ochrony pracy w rolnictwie zamieszczono w załączniku 3.

Ze względu na niewielkie w stosunku do potrzeb środki, które możemy przeznaczyć na **popularyzację problematyki ochrony pracy w rolnictwie** przez wydawanie ulotek, publikacji i filmów instruktażowo-promocyjnych, ważną sprawą jest popularyzacja tych zagadnień za

pośrednictwem prasy, radia i telewizji. Można ocenić, że ta dziedzina promocji rozwija się i odbywa coraz profesjonalniej. Lektura reportaży, wywiadów z inspektorami pracy, felietonów (m.in. na temat wypadków w rolnictwie) czy audycji radiowo-telewizyjnych zdaje się to potwierdzać.

6. Podsumowanie i wnioski

Podstawowym warunkiem poprawy stanu bezpieczeństwa i higieny pracy w rolnictwie jest poprawa sytuacji ekonomicznej gospodarstw, umożliwiająca z jednej strony godziwą egzystencję, z drugiej – inwestowanie w unowocześnianie gospodarstw, wymianę zdekapitalizowanego sprzętu rolniczego na nowocześniejszy i bezpieczniejszy, remonty instalacji, poprawę ochrony przeciwpożarowej, wreszcie większy dostęp dzieci i młodzieży rolniczej do lepszego wykształcenia.

Z dotychczasowego przebiegu rokowań przedakcesyjnych wynika, że większych środków unijnych wieś polska oczekiwać może na tworzenie nowych miejsc pracy, ochronę środowiska i infrastrukturę wiejską. Wiązać się to będzie z koniecznością przygotowania wielu rolników do roli pracodawców małych zakładów usługowych i produkcyjnych na wsi. Prowadzone przez PIP działania edukacyjne wśród rolników indywidualnych mogą taką funkcję spełniać, przynajmniej w zakresie przekazywania im wiedzy nt. prawa pracy, w tym przepisów bhp.

Stosunek do problematyki bezpieczeństwa i higieny pracy oraz nawyki w tym zakresie w dużej mierze kształtowane są podczas praktyk zawodowych i zajęć praktycznych odbywanych przez uczniów i studentów szkół rolniczych. W związku z likwidacją PGR praktyki takie odbywane są w gospodarstwach indywidualnych. Na ogół wybór tych gospodarstw jest przypadkowy. Tymczasem dla jakości kształcenia młodych rolników ważne jest, by praktyki takie odbywały się w gospodarstwach nowoczesnych, wyposażonych w bezpieczne maszyny, urządzenia i instalacje, a ich właściciele posiadali odpowiednią wiedzę i właściwy stosunek do spraw ergonomii i bezpieczeństwa pracy. Rozwiązaniem byłoby znalezienie środków na wzorcowe gospodarstwa np. przy ośrodkach doradztwa rolniczego. Jesteśmy świadomi, że nie jest to możliwe obecnie. Podejmujemy więc próby wyselekcjonowania grupy gospodarstw, w których praktykanci mieliby szansę zdobycia i utrwalenia nawyków bezpiecznej pracy, poprzez współorganizację konkursów pod hasłem „Bezpieczne gospodarstwo rolne” czy „Piękna i bezpieczna zagroda”.

W związku z niemożnością poddania nawet jednorazowym szkoleniom z zakresu bhp ponad trzymilionowej populacji rolników, staramy się ukierunkowywać te szkolenia na :

- rolników przyjmujących w swych gospodarstwach praktykantów ze szkół rolniczych,
- rolników młodych, przyszłościowych, sołtysów, członków izb i organizacji rolniczych,
- młodzież ze szkół rolniczych i uczniów wiejskich gimnazjów i szkół podstawowych.

Wobec olbrzymiej dysproporcji między potrzebami a możliwościami kadrowymi i finansowymi, niedostatek działań edukacyjnych i doradztwa technicznego staramy się rekompensować poprzez popularyzację problematyki bhp za pośrednictwem mediów i zapewnienie obecności tej tematyki podczas różnego rodzaju imprez rolniczych, jak wystawy i targi rolnicze, dożynki, „dni otwartych drzwi” ośrodków doradztwa rolniczego itp.

Należy podkreślić, że zasygnalizowane tu działania prewencyjne nie byłyby możliwe – przy bardzo skromnych środkach – bez współpracy i integracji wysiłków instytucji i organizacji rolniczych i związanych z rolnictwem, przede wszystkim z kręgu sygnatariuszy porozumienia z marca 2001 r. w sprawie poprawy warunków bhp w rolnictwie.

Dodać należy, że kierunki programowe działalności prewencyjnej w rolnictwie ustalane są z uwzględnieniem kolejnych stanowisk Rady Ochrony Pracy przy Sejmie RP, w bieżącej konsultacji z Komisją ds. Bezpieczeństwa i Higieny Pracy w Rolnictwie. Ten organ opiniodawczo – doradczy funkcjonuje przy Głównym Inspektorze Pracy od 1994 r.

Dla osiągnięcia poprawy warunków bezpieczeństwa i higieny pracy w rolnictwie wskazane jest:

- √ kontynuowanie kontroli warunków bezpieczeństwa pracy w zakładach rolnych w bliskiej współpracy z Agencją Nieruchomości Rolnych,

- √ doskonalenie współpracy z innymi organami nadzoru i kontroli warunków pracy (w szczególności z Państwową Strażą Pożarną, Państwową Inspekcją Sanitarną oraz Głównym Urzędem Nadzoru Budowlanego) w celu wykorzystania zasobów dysponowanych przez poszczególne organy, wymiany informacji i doświadczeń oraz unikania dublowania działań,

- √ organizowanie we współpracy z Agencją Nieruchomości Rolnych, ośrodkami doradztwa rolniczego oraz organizacjami pracodawców rolnych - spotkań seminaryjnych z pracodawcami na temat przepisów prawa pracy,

- √ wypracowanie i promowanie systemu zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy w zakładach rolnych, w tym wdrożenie do praktyki dokonywania rzetelnej oceny ryzyka zawodowego,

- √ kontynuowanie sprawdzonych form edukacji społeczności rolniczej w dziedzinie bezpieczeństwa pracy i ochrony zdrowia w gospodarstwie rolnym,

- √ popularyzacja ochrony pracy w rolnictwie poprzez aktywizację środków masowego przekazu, wykorzystanie internetu oraz innych nowoczesnych technik prezentacji, a także plakatów, broszur i ulotek,

- √ rozwój współpracy w działaniach prewencyjnych z sołtysami i ich organizacjami oraz pozyskiwanie innych propagatorów bezpiecznej pracy m.in. ze środowisk grup producentów rolnych, izb rolniczych, kół gospodyń wiejskich i in.,